

LIMBAJUL TOPONIMIC AL PORTULUI POPULAR ROMÂNESC

GRIGORE CONSTANTINESCU

Act al genezei noastre în spațiul carpato-danubiano-pontic, Columna împlintată în inima imperiului roman, prin vrerea lui Traian, a împlintat ea însăși, în memoria timpului, mărturii despre Dacia, vatra în care s-a plămădit, din luptă și pace, poporul român.

În spirala scenelor de adevăr și istorie de pe Columnă, deslușim limbajul portului strămoșesc pe care l-am păstrat ca pe o comoară, în luminile și în negurile veacurilor, îmbogățindu-l mereu.

Din sufletul acestui spațiu mioritic, limbajul portului popular românesc, încrustat în memoria pământului străbun, glăsuiește despre rădăcinile noastre milenare.

Ca într-un imens hrisov, pământul țării a făcut să dăinuiască, în numele locurilor, mărturii ale civilizației create de-a lungul vremii prin munca neîntreruptă a poporului.

Toponimia reprezintă, astfel, o arhivă vie, în care stă înscris, temeinic și cuprinzător, limbajul portului popular românesc, relevînd, prin enunțarea materiilor prime, a materialelor rezultate din prelucrarea acestora, prin elemente ale industriei casnice textile, prin ocupații determinate de port și, mai ales, prin piesele de bază ale costumului popular românesc, origini și influențe, stabilitate și continuitate.

MATERIILE PRIME ȘI PRELUCRAREA ACESTORA REFLECTATE ÎN TOPONIMIE

*„Muică cînepă, te-adapă
din topilă, de mă-mbracă ;
melița să-ți cînte doru,
eu să-ți împletesc fuioru”.*

(Cîntec popular)

Piesele de port popular tradițional erau realizate din : lînă, în, cînepă, piei de animale — materii prime de bază, cărora li se adaugă, începînd cu secolul al XVII-lea, bumbacul.

Ogoare destinate cultivării cînepei și inului, topile, unde avea loc procesul de macerare a fibrelor lemnoase din tulpina plantei, au căpătat și și-au păstrat numele, reflectînd preocupări determinate de necesitatea producerii și prelucrării acestor importante materii prime. Astfel, pe baza

apelativului cî ne p ă, s-au format toponime, prin precizarea locului unde se cultiva planta :

— vale : *Valea Cînepei* :

— în Brădiceni — Botoșani ;

— în Slobozia — Ialomița ;

— în Gropnița — Iași, adăugîndu-se, pentru ultimul caz, explicația subînțeleasă, de fapt : „S-a numit așa de la producțiunea cînepei ce se face pe această întinsă vale“ ;

— deal : *Dealul Cînepei* :

— comună în Brăila ;

— sat în comuna Drănceu — Fălciu ;

— sat în comuna Ivănești — Vaslui ;

— deal în Băbicieni — Botoșani.

Pornindu-se de la apelativele colective : cî ne pi ș te și cî ne p ă -rie, care indică extinderea suprafeței cultivate cu această plantă, s-au format toponimele :

— *Cînepiștea* :

— deal cultivabil în Stolniceni — Suceava ;

— loc izolat în Domnești — Mușcel ;

— *Cînepiștele* :

— loc la Mereni — Buzău (în care, forma de plural relevă existența într-o arie geografică restrînsă a mai multor locuri cultivate cu cî ne p ă) ;

— *Cînepăria* :

— loc șes în Țigănești — Tecuci.

În procesul prelucrării plantei, topila — „băltoacă mică și puțin adîncă, amenajată alături de albia rîului, în care se așază mînușile de cî ne p ă uscată ca să putrezească partea lemnoasă“ — are un rol determinant.

Pentru plasticitatea comparației, inserez, aici, versurile populare din zona Mușcelului dezvăluind destructiva acțiune a iubirii neîmpărtășite asupra sufletului îndrăgostiților :

„Arz-o focu' de iubire,
d-atîta amar de zile,
putredă-i inima-n mine,
ca mînușile-n topile“.

Cuvîntul topilă — este atestat toponimic în :

— *Topila* :

— baltă, Sberoia — Fălciu.

— *Topilea* :

— munișor pe malul girlei Zeletinul în Posești — Prahova.

— *Topilele* :

— sat în Pășcani — Suceava, „străbătut de pîriul Varlaam, zis și Topilele ;

— cătună în comuna Mlăjet — Buzău.

Și în acest caz, toponimia consemnată documentar mi se pare extrem de săracă, întrucît, din memorie, pot indica încă două asemenea locuri numai în Poenăreii Mușcelului : *Topila* și *Topilița*.

Numele unei alte plante textile, inul (linum Lusitatissimum) se regăsește în toponimele :

— *Dealul Inului* :

— „deal pe care se cultiva odată mult in, de unde i-a rămas și numele“ în Birzești și Voroveni — Argeș ;

— *La Inuri* :

— muncel, com. Sibiciul de Sus — Buzău ;

— deal, com. Corbi — Muşcel ;

— *Inuri* :

— sat, Vinţul de Jos — Alba ;

— *Inurile* :

— sat în Topoloveni — Muşcel, şi sub formă diminutivală :

— *Inuşorul* :

— cătun în Ungureni — Romanăţi.

Bumbacul — „plantă textilă cultivată pe teritoriul ţării începînd cu secolul al XVII-lea a generat toponimele :

— *Colţul Bumbacului* :

— mlaştină în jud. Constanţa ;

— *Cotul Bumbacului* :

— suburbie a oraşului Focşani.

Dintr-un onomastic cu sens augmentativ, s-a format numele topic :

— *Bumbăcioaia* :

— vale în Dichiseni — Ialomiţa.

Unii termeni specifici procesului de prelucrare a plantelor textile prezintă corespondenţi şi în toponimie.

„Firele scurte şi groase rămase ca deşeuuri în urma trecerii fuiorului de cînepă sau de in prin dinţii daracului“ — cîlţii (v. sl. kluku) apar în toponimie, sub forma :

— *Cîlţeşti* :

— cătun, Gura Sărăţii — Buzău ;

— loc în Mihăieşti — Muşcel, şi provenind dintr-un onomastic ;

— *Cîltea* :

— semn de hotar în Merişani — Teleorman.

Originar din latină, termenul *floc* (*flocus*), cu sens de „smoc mic de păr, de lînă sau de mătase“ se bucura de o largă circulaţie în limba curentă a veacurilor apuse, de vreme ce se întîlnea şi în limbajul toponimic al documentelor.

Astfel, *Floceştii de pe Sabar* sînt consemnaţi într-un document din 1532, prin care Vlad Înecatul voievod întărea unei mănăstiri moşii întinse în Predeşti, printre martori, aflîndu-se şi paharnicul Radu din Floceşti.

Existenţa unui alt toponim format pe baza aceluiaşi nume : *Oraşul de Floci* e confirmată de documentul dat de Vlad Vintilă voievod, în 1534, mănăstirii Cozia, prin care i se întăreau moşii şi dreptul de pescuit în mai multe bălţi, la care n-aveau voie „să se amestece nici schilerii din oraşul de Floci“.

Oraşul decade în secolul al XVIII-lea, fiind teatrul unor operaţiuni militare în cursul războaielor ruso-turce.

Către sfîrşitul secolului al XIX-lea, familia toponimelor formate din apelativul citat era extrem de productivă :

— *Floceşti* — sat şi pădure în Jăvreni — Bacău :

— *Cetatea sau Oraşul de Floci* — „fost oraş şi cetate în Ialomiţa, adnotîndu-se, în lucrarea de referinţă, faptul că „era cea mai însemnată parte a ţării unde se vindea multă lînă, pentru care şi oraşul a luat numirea aceasta“.

Pe baza unor onomastice, în care se descifrează, ignorîndu-se realitatea, numai o nuanţă peiorativă deloc justificată, s-au format toponimele :

- *Floca* — vîrf de munte în Argeş ;
- *Flocea* — vîrf de munte, Schitul Frumoasa — Bacău ;
- *Flocosul* — movilă în Vlaşca ;
- *Flocoasa* — movilă în Slătioara — Rm. Sărat ;
- *Flocoşanca* — moşie în Teleorman.

Termenul *caier* prin care se defineşte „mănunchiul de lînă, de in, de cînepă sau de borangic, care se pune în furcă spre a fi tors „face parte din fondul lingvistic prelatin, din limba traco-dacilor, dovedindu-se, prin permanenţa în limbă a cuvîntului, permanenţa unor preocupări străvechi.

Ca toponim, cuvîntul e întîlnit în :

- *Caier* — han în comuna Buda — Rîmnic ;
- *Căierul* — vale în Ilfovăţ Mehedinţi.

Cuvîntul *tort* cu accepţia de : „1) fir tors de cînepă, de in sau de alte materii textile ; 2) ţesătură, pînză lucrată din fire de cînepă sau de in“ (lat. *tortus*) reprezintă, posibil, izvorul toponimului :

- *Tortoeşti* — sat, com. Drăganu — Vilcea.

Firul (de bumbac, de in, sau de cînepă) răsucit subţire, folosit la cusut etc. — *aşa* designează în toponimul :

- *Aşa* — un pîrîu afluent al Tarcăului — Neamţ ; şi o ramură de munţi în Pingăraţi — Neamţ.

În asemănarea cu forma *ghemului* — „rotocol alcătuit prin depănarea unor fire“ (de *aşa*, de lînă) trebuie căutată originea toponimelor :

- *Ghemul* :
 - loc de izvoare, Faraoani — Constanţa ;
 - movilă, Movileni — Iaşi.

UNELTE ŞI INSTALAȚII ÎN LIMBAJUL TOPONIMIC AL PORTULUI POPULAR ROMÂNESC

Confecţionarea pînzelor şi a stofelor destinate portului popular e de neconceput fără războiul de ţesut, ale cărui elemente componente şi-au împrumutat numele unor locuri, confirmîndu-se, şi sub acest aspect, vechimea şi permanenţa unor ocupaţii.

Cuvînt din fondul lexical traco-dacic — *argea* — al cărui sens gravitează în jurul războiului de ţesut, însemnînd fie „război“, fie o parte a acestuia : „nume dat celor două scînduri care unesc în sens transversal extremităţile războiului şi pe care stau femeile cînd ţes“, fie „mica construcţie de scînduri în care se aşază, vara, războiul de ţesut“ — se întîlneşte atît în folclor :

„Soacră-mea, muiere rea,
mă trimite la argea...“,
cît şi în topice.

Din tezaurul de înţelepciune populară, Iordache Golescu dezvoltă proverbul : „Nici bărbatul în *argea*, nici muierea la război“ pe care îl explică prin : „fiecare la ceea ce din fire i se cuvine“.

Cuvîntul s-a perpetuat în topicele :

- *Argeaia* — sat, com. Buciumeni — Tecuci ;
- *Argea* — deal, pădure şi vale în aceeaşi localitate ;
- *Argelele* — munte pendinte de com. Bumbestii de Jii — Gorj ;

— *Virful cu Argelele* — colină renumită în Bălănești — Buzău.

Parte a războiului de țesut, *parînga*, (lat. phalanga) apare ca apelativ, sub forma regională *parîncea* în toponimul :

— *Părincea* — comună în Bacău.

Numele „părții mobile a războiului de țesut care susține spata” — *brîgla* — constituie suportul lingvistic al topicelor :

— *Brigleasa* — sat, deal și vale în Adunații Teiului — Mehedinți ;

— *Briglești* — pîriu, comuna Argetoaia — Dolj.

Finisarea țesăturilor textile se efectua în pive ori în dirste. *Piua* sau *piva* este locul unde se afla o „instalație tehnică în care țesătura de lînă e bătută cu ciocane de lemn de fag în oale de stejar, mișcate prin energia apei în cădere. Supusă acestei acțiuni mecanice, mai întâi în apă caldă, apoi, în apă rece, stofa se învelește, se îndesește, devine mai suplă, dar pierde o treime din lățime și o zecime din lungime”.

Ca nume topic, cuvîntul apare în :

— *Coasta Pivelor* — pisc în Tîrsa, Vilcea, indicînd o pluralitate de asemenea instalații ;

— *Piva* — gîrlă, comuna Bălteni — Olt ;

— *Piua* — sat, Golești pe Topolog — Argeș.

„*Piua* rudimentară fixată la o apă curgătoare în care se bat dimia, postavul etc. cu ajutorul unor ciocane de lemn” — *dîrsta* — al cărui nume comun e întîlnit încă din secolul al XV-lea, într-un document prin care Vlad Dracul voievod întărește lui Stanciu Moenescu dreptul de a face și alte mori și dirste, la 1441, în Olt, în Voila și Apa Morii — în toponimie, stă la originea numelor :

— *Malul Dîrstei* :

— munte în Pănătău — Buzău ;

— colină în Mărunțișul — Buzău.

— *Dirste* — localitate în jud. Brașov.

TOPONIMIA ȚESĂTURILOR TEXTILE ȘI A OCUPAȚIILOR CONDIȚIONATE DE PORTUL POPULAR ROMÂNESC

Derivate ale apelativului *aba* — „țesătură groasă de lînă din care se fac haine țărănești ; p. ext. haină făcută din această țesătură” — sînt : — *abagiu* (format din *aba* + sufixul *giu*) și *abager* (din *abagiu* + sufixul *er*) cu sens de „persoană care se ocupă cu fabricarea, confecționarea și vînzarea abalei”.

Deși în „Dicționarul limbei istorice și poporane a românilor, Etymologicum Magnum Romaniae”, Bogdan Petriceicu Hasdeu socotea că : „*aba* a fost din vechime la noi o industrie locală a țărancilor române pe care numai în mică parte o sporea importul din Turcia, de unde, prin desul contact cu serbii și bulgarii, ne-a venit însuși numele lucrului”, toponimele :

— *Abager* :

— pîriu affluent al riului Berheci — Tecuci ;

— rîpă în comuna Valea Rea — Tecuci.

— *Abagiu* : — pisc, comuna Văleni — Muscel, relevă prezența unor persoane specializate în fabricarea ori vînzarea abalei.

„De cîtva timp cuvîntul *aba*, scria Hasdeu, se află și el în luptă cu alt termen turcesc : *dimie*, care a reușit deja a-l goni din unele

districte, mai ales în Oltenia, iar în altele poporul întrebuințează astăzi cu același înțeles ambele vorbe“.

Cuvîntul *dimie* stă la baza numelui topic :

— *Dimieni* — sat în comuna Tunari — Ilfov, atestînd, evident, existența ocupației în aria geografică a așezării.

Sub forma *Demiiani*, e întîlnit, în 1494, într-un răvaș de jurători, printre care se afla și un Ion din Demiiani.

„Vorba românească cea străbună păstrată pînă astăzi pe alocuri — constata, în studiul său referitor la cuvîntul *aba*, enciclopedia B. P. Hasdeu — este pînă rădăcină din lat. *panula*. *Abaua* a gonit pe *pănură*, iar pe ea o gonește *dimia* ; nici un element însă, o dată înrădăcinat într-o limbă, nu dispăre cu desăvîrșire — remarcă el — observînd că „în interval de trei veacuri, din *aba* s-a născut la români o familie întreagă de derivate“.

Toponimia înregistrează asemenea elemente derivate, după cum relevam mai sus, dar și prezența în numele unui sat răzășesc :

— *Pănurești* — din Drăgănești — Suceava, a vechiului termen de origine latină *pănură* — „stofa groasă din lînă de oaie țesută de femei în casă și bătută la piuă, care se folosea pentru sumane și haine groase de iarnă“.

Pe baza cuvîntului *postav* — „stofă de lînă groasă, adesea păroasă, din care se confecționează îmbrăcăminte etc.“ (v. sl. *postavu*), s-a format apelativul *postăvărie* (cu ajutorul suf. *ărie*) cu sens de „fabrică, atelier sau prăvălie de postavuri“.

Numele topic — *Postăvărie* — indică un „loc izolat în Corbeanca — Ilfov, la nord de apa Pociovaliștei, unde — spune legenda — a fost înainte un tîrg“. Potrivit aceleiași surse, „pe coasta dealului de la Postăvărie exista pe la 1830 un coș mare ruinat, pe locul unde se crede că în vechime se fabrica postavul, de unde și numirea aceasta“.

Nu încapă îndoială că „se fabrica“, întrucît, la Pociovaliște, marele boier Radu Slătineanu înființase, în 1768, o manufactură de postav.

Un postav „aspru de lînă de culoare închisă, țesut de obicei în casă, din care se făceau haine țărănești“ — și acul — reprezintă apelativul satului din Mehedinți, *Șiacul*.

Diversitatea pieselor de port popular, dificultățile implicate de procesul confecționării lor determină specializarea unor persoane în producerea și desfacerea acestora.

Condiționate de port, meserii ca cele de : tăbăcar, cojocar, blănar, ciobotar, cizmar, curelar etc. au cunoscut o largă răspîndire, reflectarea meșteșugurilor enunțate în toponimie constituind, de fapt, dovada existenței lor pe un vast teritoriu.

Gruparea numelor topice în jurul apelativelor va facilita, cred, cunoașterea ariei de atestare toponimistică a unor meserii tradiționale.

Astfel, *tăbăcari* — „specialiști în tăbăcitul pieilor“ se aflau în afara unor „mahalale“ orășenești (Cimpulung, Ploiești) și în — *Tăbăcari* — sat din Jidveni, Rm. Sărat, de vreme ce așezarea poartă un asemenea nume, dar și în — *Timărești*, sat din Băsași — Bacău, cuvîntul de origine al acestuia, *timar*, însemnînd „tăbăcar“.

Deoarece limbajul toponimic e o mărturie neîndoielnică a unei realități locale, „meseriași care lucrează sau vînd blănuri“ — *blănari* — au existat fără îndoială și în :

— *Blănari* — sat, comuna Dumitrești — Rm. Sărat, unde se constată și prezența topicelor :

— *Dealul Blănarilor* și

— *La Blănari* — numele locului unui han din comună.

Un deal : — *Blănariul* — se află în Tomești — Iași, iar dintre satele Coșulei Dorohoiului, unul se numea : *Fintîna Blănarului*.

Numele comun *cojocari* („persoanele care lucrează sau vînd cojoace, pieptare, căciuli etc.“), s-a întipărit adînc în toponimie, semnă-lîndu-se frecvent locuri care amintesc acest meșteșug :

— *Cojocari* — tîrlă în Viziru — Brăila.

— *Cojocarul* :

— comună în Dîmbovița ;

— deal și vale, Șerbănești — Olt ;

— pădure în jud. Constanța ;

— iezer, Brăila.

— *Țarul Cojocarului* — izvor, Rușavățu — Buzău.

— *Cojocărești* — cătun în Zegujani — Mehedinți.

O altă categorie de meseriași — cismarii și ciobotarii — specializați în confecționarea și repararea încălțămintei — au împrumutat numele lor comun unor locuri :

— *Cismarul* — deal cu vii, Vinju Mare — Mehedinți ;

— *Cismăroaia* — fîntînă în Tesluiu — Olt, și, respectiv :

— *Ciubotarul* — pîrîiaș, afluent al râului Cașin — Bacău ;

— *Virful Ciubotarului* — munte, Brăești — Buzău, și :

— *Balta Ciubotarului* — baltă în Virful Cîmpului, Dorohoi.

Curelarii — meșterii care, pe lîngă curele, mai făceau și alte articole din piele destinate portului : chimire, pungi etc. se întîlneau în vechea suburbie a orașului Cîmpulung Mușcel, cunoscută sub numele — *Curelari*, în 1831.

LIMBAJUL TOPONIMIC AL PIESELOR DE PORT POPULAR

Setea de frumos a poporului care și-a ctitorit viața la poalele Carpaților și-a găsit deplină împlinire în portul popular îmbogățit continuu pe temeiul unor tradiții străvechi.

Ecoul pieselor costumului popular în toponimie relevă origini și influențe.

COSTUMUL FEMEIESC

Cămașa încrețită la gît a femeilor dace de pe o metopă a Monumentului de la Adamclisi, prin similitudinile morfologice cu cămășile actuale, constituie o dovadă neîndoieală a permanenței acestei piese în costumul național care dădea strălucire, în zilele de sărbătoare, satelor, iar proveniența latină a numelui — *camisia* reprezintă un indiciu în plus al continuității portului străvechi.

Memoria pămîntului păstrează în toponimele :

— *Cămeșă* — pădure în Surda — Iași, și în forma sa augmentativă :

— *Cămeșoiul* — munte în Suceava, măturii, prin port, ale permanenței elementelor de cultură populară.

După structura sa morfologică, prin *cămeșoi* se înțelege, zonal, tipul de „ie sau cămașă dreaptă, neîncrîtă la gît“.

Pieptul iei cusut cu flori — ciupagul — (v. sl. cipagu), ca și „broderia lată făcută cu arnici sau cu mătase pe umerii iilor” — alțița — (comp. sb. latica) se află la originea toponimelor :

— *Ciupagul* :

— sat, Humele — Argeș ;

— loc, Bălteni — Argeș ;

— loc, Ungheni — Argeș.

— *Ciupagea* — cătun, Goleasca — Vlaşca.

— *Ciupăgioaia* — mahala, Greci — Mehedinți, respectiv într-o formă diminutivală de plural :

— *Alticioarele* — pîriu afluent al Teleajenului, în Prahova.

De origine ilirică, costumul românesc cu fotă cuprinde o vastă arie de răspîndire.

Fota — piesa componentă a costumului național femeiesc, formată dintr-o bucată dreptunghiulară de stofă din lînă ce se înfășoară în jurul corpului de la talie în jos — (tc, fota) reprezintă, prin numele său, suportul lexical al toponimelor :

— *Foteni* — sat, Știubeiul — Rm. Sărat.

— *Fotești* :

— sat, Ionești — Vilcea ;

— vechea denumire a cătunului Sătucul, Cindești — Buzău, ca și a cătunului Găgeni, com. Vintileanca — Buzău ;

— deal în Ioneștii Mincului — Vilcea.

Apelativul *zuvelcă*, variantă regională a lui *zăvelcă*, care definește „fiecare dintre cele două fote dreptunghiulare cu dungi sau brodate cu flori, care se poartă una în față și alta în spate — a generat toponimul — *Zuvelcați* — cătun în Malu — Teleorman, considerat „unul dintre satele cele mai vechi din partea locului”, întrucît „era trecut ca sat mare și populat în lista satelor din 1741”.

O posibilă grupă toponimistică se conturează, dacă se pornește de la apelativul *fistic* cu accepția de „piesă de port corespondentă, ca funcție și formă, zăvelcii, și nu de la *fistic*, „arbust din țările calde, cu flori verzi și cu fructe conținînd simburii comestibili” — fisticul.

Sub această rezervă, menționez topicele :

— *Fistica* :

— pîriu, deal și șes în Cozmești — Vaslui ;

— pîriu în Pleșești — Suceava.

GÂTEALA CAPULUI

Generată de tendința ancestrală de subliniere a frumosului, gâteala capului reprezintă un element corelat portului feminin.

Pieptănătura cu *conci* e o marcă distinctă a statutului femeii în viață. Nu întîmplător, deci, Iordache Golescu în culegerea sa paremiologică, adnota, referindu-se la expresia populară : „Mai multe *conciuri* decît *căciuli*”, „Adică mai multe muieri decît bărbați”.

Ca toponim, se constată în — *Conciul* — vale în Comarnic — Prahova.

Dintre acoperitoarele de cap, toponimia păstrează numele unui pîriu :

— *Cirpa* — care, ca obiect de port în zona unde este atestată toponimic (Căpățineni — Argeș), putea fi simplă sau cu ciucuri, albă sau neagră ;

— *Testemel* — sat în Tulcea, numele comun însemnând „basma sau tulpan“ (tc. destimal — bg. testemel).

Numele basmalei în trei colțuri cu care femeile își acoperă capul — *tulpanul* — ngr. tulpani apare sub forma alterată *dulban* în :

— *Dulbanul* :

— cătun și vale în com. Amaru — Buzău ;

— movilă în locul unui fost sâtișor în Stăncuța — Brăila.

— *Dealul Dulbanului* — plai, Tirlești — Prahova.

Toponimia reprezintă ea însăși, în unele cazuri, un document al limbii vorbite, relevând aspecte specifice de interes istorico-etnografic. Astfel, toponimul *Foaie de fir* — fost cătun în com. Breșnița — Mehedintzi, își află originea în portul de ceremonial, în obiceiul de a se împodobi mireasa cu o cununiță din foi de merișor legate în fir de beteală. De semnalat că dicționarele nu cuprind o asemenea accepție a termenului „*foaie*“.

PODOABE ȘI BIJUTERII POPULARE

Componente ale portului popular, unele podoabe și bijuterii au devenit, prin numele lor, elemente ale limbajului toponimic al acestuia.

Pornindu-se de la termenii : *gherdan*, *cilic*, *cercel*, s-au creat toponime ce evocă tendința de împodobire a costumului popular zonal. *Gherdanul* — „șiragul de mărgele, de mărgăritare, de pietre scumpe sau de galbeni“ (tc. gerdan = gît) — stă la originea numelui :

— *Gherdana* — sat în Condrăchești, Tecuci, iar *cilic* — „mărgea de metal“ (tc. celik), la originea topicelor :

— *Cilicul* — mănăstire în Telița — Tulcea ;

— *Dealul Cilicului* — culme de dealuri în aceeași localitate și

— *Valea Cilicului* — pîrîu în Telița.

„Obiect de podoabă fixat sau atârnat de ureche“ — *cercelul* — (lat. circellus) se înscrie în seria toponimelor generate de numele unor podoabe populare :

— *Valea Cercelului* — în comuna Vintilă Vodă ;

— *Cercei* — sat în Dobrești — Muscel.

COSTUMUL BĂRBATESC

„Cînd vedem pe Cumnă veșmintele ce poartă dacia... nu ne putem opri a recunoaște înrîinsele chiar portul muntenilor noștri“. — Odorescu, A.

Element constitutiv al portului dacic, alături de „îțarii strîmți sau încrețiți, cu cute transversale sau oblice“ — *cioarecii* — „pantaloni țărănești strînși pe picior, făcuți din pănură sau din dimie“ — sînt atestați în toponimia pămîntului strămoșesc ca o dovadă, sub aspectul portului tradițional, a continuității, încă din zorii veacului al XV-lea, cînd Radu cel Mare voievod întărește, la 10 decembrie 1505, boierului Badea din Șuici, satul Șuica, alte sate și munți, printre care „și muntele ce se cheamă Cioarecul“.

Toponimia românească înregistra, la sfârșitul veacului al XIX-lea, în afara muntelui din Argeș, — *Cioarecul* —, numele unui vechi sat din Ghirdoveni — Prahova : *Cioricești*.

Cioareci de dimie neagră — poturii — „un gen de șalvari, cu croi nu prea lung, care au apărut sub influența bulgărească“ se purtau în Dobrogea, întrucât sînt atestați toponimic în Tulcea, sub forma de singular : — *Potur* — în numele unei așezări.

În toponimul : — *Bernevica* — iaz în Talpa — Iași, distingem numele unor „pantaloni țărănești largi și groși“ — *bernevecii* (bg. *benevreci*). Apelativul *nădrag* (pop.) pantalon (v. sl. *nadragy*) — a generat toponimul — *Nădrag* — comună în Caraș-Severin.

Dintre cingătorile tradiționale, cureaua (lat. *corrigia*) — evoluînd la diverse forme de la cureaua dacică „cu cataramă dreptunghiulară sau ușor rotunjită“ — constituie cingătoarea obișnuită în costumul popular bărbătesc.

Pornindu-se de la forma lungă a curelei, s-a ajuns în trecut la „măsura de lungime egală cu 16 picioare“ și, prin extensiune, la denumirea „unei fișii lungi și înguste de pămînt“.

De aceea, în toponimele generate de cuvîntul *curea*, întrevădem inițial elementul de port popular.

Enumerarea toponimelor :

— *Cureaua* :

— pîlc de pădure în Drănicul — Dolj ;

— pădure în Bogdănești — Vilcea ;

— păduri în Crețeni și Măldărești — Vilcea ;

— *Cureaua cu Pricină* — pădure în Drănicul — Dolj ;

— *Cureaua Roaba* — loc în Valea Stanciului — Dolj, nu oferă decît o infimă imagine a răspîndirii topicelor de acest gen. Numai în Negoieștii Mehedințiului, se înregistrau, în primele decenii ale secolului XX, curelele : Ularilor, Tarmiganilor, Șalapilor, Balicilor, Brătlovenilor etc. care au generat numele „cătunelor“ componente ale localității.

Brăcinarul — „șiretul (sau sfoara, cureaua cu care se strîng în jurul mijlocului itării“, cuvînt format din *brăcire* + sufixul *-ar*, se întîlnește în structura de plural a topicului :

— *Brăcinari* — măgură între Viișoara și Găuriciul — Teleorman.

Ca acoperămint pentru cap, bărbații folosesc căciula făcută din blană de oaie sau de alt animal.

Termenul considerat a fi prelatin, conservat în limbă, ca o consecință a utilizării permanente, din vremi imemoriale, a căciulii, ca obiect de port, s-a dovedit productiv în derivate și în toponimie :

— *Căciula* — pîrîu afluent al râului Teleajen în Prahova ;

— *Căciulata* :

— localitate în Vilcea ;

— munte în Gorj ;

— culme de munte în Olănești, Vilcea ;

— loc izolat în Albești — Buzău ;

— sat, comuna Rîciu — Mureș ;

— *Căciulatul* — comună în Gorj ;

— *Căciulați* — comună în Ilfov ;

— *Căciulații Banului* — loc în Piscani — Ilfov ;

— *Căciulații Episcopiei* — sat în Căciulați — Ilfov ;

— *Cișla lui Căciulă* — tirlă în județul Constanța, a cărei nume fusese luat de la un cioban bătrîn ucis de jefuitori.

— *Căciulești* :

— comună în Neamț ;

— deal în Menții din Dos, Mehedinți ;

— *Căciulătești* — comună în Dolj.

De la apelativul *c u ș m ă* (reg. „căciulă“) ucr. *kucma*, s-a format toponimul — *Cușma* — sat în comuna Iad — Năsăud.

PIESE DE COSTUM COMUNE

Piesă de costum comună atât bărbaților, cît și femeilor, care, în decursul timpului, și-a împrumutat numele său locurilor, *ș u b a* „este o haină de dimie albă, lungă, fără minci, cu buzunar fals și cu cîni mari în părți“, purtînd, în Oltenia, denumirea de *g i u b e a*, iar, în Muntenia, de *ș u b ă*, fapt confirmat, de altfel, și de toponimie, întrucît : — *Șubești* — derivat din cuvîntul *șubă* — este numele unei vechi suburbii a orașului Cîmpulung din Muntenia, unde se confecționau, în ateliere specializate, șube, iar :

— *Giubega* — toponim format de la apelativul *giubea* este numele unei comune în Dolj — Oltenia.

Făcînd parte din fondul arhaic al limbii, cuvîntul *șubă* e atestat documentar încă din secolul al XV-lea, prin onomasticul *Șuban* : în 1486, un Șuban din Toplița vinde stîină în Clăbucet.

Din numele „mantalei țărănești lungi, împodobită cu găitane“ — *g h e b a* (tc. *kebe*), s-au format topicele :

— *Gheba* — deal în Tîrzii — Fălciu ;

— *Ghebani* — cătun, Novaci — Gorj ;

— *Ghebari* — cătun, Paltinul — Vrancea. În cazul acestor topice, e posibilă și o altă sursă apelativă : *gheb* — cocoasă (la om) ; înălțime ; ori *ghebe* (specie de ciuperci comestibile).

În dubla accepție precizată de dicționar : „1) Haină (țărănească) lungă (și îmblănită), sau 2) Haină din stofă scumpă împodobită cu blană și cu paftale, purtată de domn și de boieri la ceremonii) — *d u l a m a* (tc. *dolama*) o inserez în contextul apelativelor din sfera toponimelor referitoare la port :

— *Dolama* — cîmpie în Testemelu — Tulcea.

În topicul — *Seghea* — sat, Căbești, Tutova, apelativul *z e g h e*, cu sens de „haină țărănească, lungă, împodobită uneori cu găitane negre“, e evident.

În categoria hainelor mari din material textil al căror nume prezintă un corespondent în toponimie, se includ : *b u r c a* (ucr. *burka*), regionalism pentru „bundă“, ca și *b u r n u z* — „scurtă pe care o poartă țărăncile“ (tc. *burnuz*) :

— *Burci* — deal în Ștefănești — Botoșani.

onomasticele :

— *Burcoaia* — comună în Putna ;

— *Burciuleasa* — vale, comuna Opopelu — Olt ;

— *Burculeasa* — localitate în Olt.

respectiv :

— *Burnuzul* sau *Bornazul* — cîmpie în Vlașca ;

- *Burnazul* — vale în Ciochina — Vlașca ;
- *Movila Burnazului* — în Luciu — Buzău.

Dintre *hainele mari de blană*, *cojocul* — „obiect de îmbrăcăminte făcut din piele de oaie prelucrată, cu mițe cu tot, care se poartă, la țară, ca palton“ (v. sl. Kozuhu) — a lăsat urme în toponimie :

- *Cojocul* — baltă, Foltești — Covurlui ;
- *Cojoci* :
 - sat, Făgetel — Olt ;
 - sat, Broșteni — Suceava ;
 - movilă, Crunți — Ialomița, și :

- *Dealul Cojocilor* :
 - deal în Făgetel — Olt ;
 - munte în Broșteni — Suceava ;

— *Cojocna* — comună în jud. Cluj, iar în varianta regională *cojoacă* :

- *Cojoaca* — cătun, Chioara — Ialomița.

Cuvîntul *cojoc* e înregistrat ca onomastic într-un document din 1480, cînd Basarab cel Tânăr voievod întărește, printre altele, partea lui *Cojoc* din Cepturile, lui Ticuci și fraților lui.

Sumanul mișos, numit, regional, *gubă* a generat toponimele provenite din onomasticele :

- *Gubancea* — comună în Dolj ;
- *Gubandrul* — cătun, Baldovinești — Romanai.

ÎNCĂLȚAMINTEA

Referindu-se la portul geto-dacilor, Hadrian Daicoviciu susține, pe baza mărturiilor arheologice, că și „nobilii, și oamenii de rînd, bărbați și femei, purtau în picioare *călțuni de pîslă* sau *opinci de piele*“, fără să excludă, desigur, faptul că „vara, cei de la țară umblau desculți“.

Termenul *călțun* e întîlnit în documente, încă din secolul al XV-lea. Astfel, în 1418, Mihai Voievod poruncește vameșilor din Cetatea Dimboviței și de la Rucăr să se poarte frumos cu negustorii brașoveni, luîndu-le vamă dreaptă : „bucățile de postav dacă le au tăiate *călțuni* sau de cite trei-patru coți“ să nu fie vămuite.

În 1424, într-un document emis de cancelaria domnească a lui Dan al II-lea, se poruncește „vameșilor din Dimbovița și Rucăr să nu ia „nimica“ pentru „*călțunii* croiți“.

Încrustat în memoria pămîntului, cuvîntul e înregistrat, ca toponim, la sfîrșitul secolului al XIX-lea :

- *Călțuna* — loc în Albești, jud. Buzău ;
- *Călțun* — braț, Jegălia — Ialomița ;
- *Călțuiul* — lac, Cocargeaua — Ialomița ;
- *Domnești-Călțuna* — comună în Ilfov.

În varianta lexicală *colțun*, apare în denumirea următoarelor locuri :

- *Colțunul* — deal în Ciumulești — Suceava ;
- *Colțuna* — „numire ce se mai dă moșiei Călțuna din Albești — Buzău“.

Tradiția dacică a *opincii* e relevată de reliefurile monumentului de la Adamclisi, pe care e reprezentat un prizonier dac încălțat cu *opinci*.

În toponimie, numele va rămâne, în timp, ca o mărturie a rădăcinilor noastre milenare, chiar dacă această „încălțăminte țărănească din piele, croită după forma labei piciorului și strinsă cu ajutorul nojițelor“ va fi abandonată în port.

Ca apelativ toponimic — *opinca* — e semnalată în :

- *Opinca* — baltă, Isaia — Fălciu ;
- *Dealul Opincii* — deal, Tomești — Iași.

Adânc înrădăcinat în limbă, termenul a ajuns să semnifice la figurat, într-o etapă istorică în care era la fel de „înrădăcinat“ în port, „țărănime“, expresia : „De la vlădică pînă la opincă“ — așa cum observa Iordache Golescu — însemnînd „de la mic la mare, adică toți de-a rîndul, toți deopotrivă la orice“.

De largă circulație, cuvîntul se întâlnește și în cîntecul popular :

„Nu mă călca pe picior,
că eu știu de ce ți-e dor ;
nu mă călca pe opinci,
că eu știu ce vrei să zici ;
nu mă călca pe obiele,
că eu știu de ce ți-e jele“.

Obiala — „bucată de pînză sau de postav cu care se înfășoară laba piciorului în loc de ciorap“ (bg. obijalo) — se află la originea numelor topice :

- *Obiala Mare* — movilă, comuna Cireșul, jud. Brăila ;
- *Obiala Mică* — o altă movilă în același sat ;
- *Valea Obielei* — vale în Comarnic — Prahova ;
- *Obilești* — comună în Rm. Sărat și fostă stație de cai de poștă, la 1836, pe drumul între București și Călărași, în județul Ilfov ;
- *Obileștii Vechi* — Siliștea — comună în Ilfov ;
- *Obileștii Noi* — comună din Ilfov, în componența căreia se înregistrează, în replică, numele topic *Orășani*, pentru a se sugera fie înnoirea satului insuficient servită lingvistic, se pare, de calificativul *Noi* — *Obileștii Noi*, fie pornindu-se de la deplasarea unor locuitori din mediul urban în cel rural sau invers.

Termen arhaic, *obială*, apare ca apelativ al satului *Obilești* de pe apa Colentinei, atestat sub forma *Bielești* în 1575, într-un act prin care Alexandru Mircea Voievod întărește lui Milea ocină în Bielești, și sub forma — *Obielești*, în 1579, cînd Mihnea Turcitul Voievod reîntărea aceluiasi Milea, în urma unei judecăți, ocină la Obieleștii de pe Colentina.

În aceeași categorie a cuvintelor străvechi referitoare la încălțăminte tradițională, se înscrie și *carimb* — „partea cizmei care îmbracă pulpa piciorului de la genunchi pînă la gleznă“.

Termenul fiind socotit element prelatin, aparținînd grupului populației autohtone, e înregistrat, ca nume topic, în :

- *Carimb* — munte în Bisoca — Rm. Sărat.

Cuvîntul *tureac*, variantă regională a lui *tureacă*, cu sens de „ciorap fără talpă, făcut din dimie sau postav, care îmbracă piciorul de la gleznă pînă la genunchi“ (lat. thylacus) — e atestat, ca nume topic, în :

- *Valea Tureacului* — pîrîu, Luncavița — Tulcea ;
- *Tureac* — sat, comuna Tiha Bîrgăului — Năsăud.

Dintre apelativele pe baza cărora se explică toponimele a căror semnificație reflectă varietatea încălțămintei populare și, fără îndoială, o anume arie de răspîndire, menționez următoarele : *colceag*, *condur*, *papuc*, *iminei*, *ciubotă*, precum și *hașcă* și *meșină*.

Colceag — însemnând „un fel de gheată care se încheia cu copci” (tc. kolčac) se păstra în numele topic :

— **Colceagul** :

- comună în Prahova ;
- sfoară de moșie, com. Lipia — Buzău ;
- vale, Greci — Ilfov ;
- dublet toponimic al satului Ulești din Ialomița.

O formă colectivă alcătuită de la acest cuvânt :

— **Colcigeni** — era denumirea, la sfârșitul secolului al XIX-lea, a unui cătun din Ruși — Ialomița.

Condur — (înv. și arh.) „pantof femeiesc cu toc înalt, împodobit adesea cu broderii”, apare sub forma **condurat** (condur + suf. *at*) în :

— **Conduratul** — numele unei așezări prahovene.

În lucrarea sa „Pilde, povățuiri, cuvinte adevărate și povești”, Iordache Golescu, explicând proverbul „Casa care nu troncânește, pustie se socotește”, prin : „Adică casa fără muier pustie se socotește, pentru că din vechime muierile purtau conduri în picere și când umblau troncăneau”, lasă să se întrevadă faptul că, deja, pentru epoca aceea (începutul veacului al XIX-lea), condurii erau o încălțăminte *din vechime*, iar formele verbale de perfect compus, părăsirea acestuia în port.

Papuc, în trecut, termen general pentru „orice fel de încălțăminte”, se întâlnește toponimic în :

— **Papucul** — pîriu și iaz, Zăpodeni — Vaslui ;

— **Papuci** — cătun în Odăile — Buzău ;

— **Papucești** — sat lângă Pitești — Argeș.

Iminei — cu dublu sens : „pantofi cu vârful ascuțit purtați de țărani, și pantofi fini făcuți din marochin (galben) purtați de boieri” — sînt consemnați ca toponim în :

— **Imina** — numele unei țirle din Brăila.

Ciubotă — cizmă (rus. cobot) se întâlnește, ca toponim, sub formele regionale **cioboată**, în :

— **Cioboata** :

— pîriu, afluent al Bistriței ;

— vale în Blăgești — Bacău.

Ciobotă, în :

— **Ciobota** — movilă, Caragialele — Buzău, sau prin onomasticul Ciobotea ;

— **Ciobotea** — sat, comuna Valea Mărului — Argeș.

Apelativul apare la plural, în :

— **Cioboți** :

— sat, com. Casa Veche — Olt ;

— deal, com. Drănicul — Dolj ;

— **Cioboteni** — sat, în jud. Harghita.

În aceeași categorie, se includ toponimele generate de apelativele ce denumesc materiale componente ale încălțăminte populare : **meșină** — „piele (de oaie) tăbăcită (folosită pentru căptușirea încălțăminte)” (tc. meșin), în :

— **Meșinești** — sat, Potcoava — Olt.

Hașcă — „bucată de piele care se pune la cizmă pentru a lărgi căputa (pol. hasca), în :

— **Hasca** — munte între comunele Broșteni și Dorna în Suceava.

Termenul pîslar implică, din punct de vedere semantic, sensurile : a) cizme sau papuci de pîslă ; b) înv., fabricant de pîslă.

Fără a-i determina una din cele două accepții, îl semnalez în topicul :

- *Pislari*, înregistrat ca :
 - sat în com. Țița — Dimbovița ;
 - cătun, Păltineni — Buzău ;
 - cătun, Obîrșia — Romanai ;
 - cătun, Dărăști — Vlașca ;
 - vale, Preotești — Ilfov.

*

Investigarea limbajului toponimic al portului popular are semnificația unui act de redescoperire a rădăcinilor adînc împlîntate în glia străbună ale poporului nostru, păstrător și continuator de tradiții, relevînd în cronică vie a portului popular — acest tezaur de frumusețe și creativitate —, mărturii neprețuite ale spiritualității românești.

BIBLIOGRAFIE

1. * * * *Arta populară românească*, București, 1969.
2. BĂNĂȚEANU T., FOCȘA GH., IONESCU EM., *Arta populară în Republica Populară Română. Port. Țesături. Cusături*, București, 1957.
3. DAICOVICIU HADRIAN, *Dacti*, București, 1968.
4. *Dicționarul limbii române moderne*, București, 1958.
5. *Documente privind istoria României. B. Țara Românească*, vol. I—VI.
6. *Documenta Romaniae Historica. B. Țara Românească*, vol. I.
7. GIURESCU C. C. și GIURESCU DINU, *Istoria românilor din cele mai vechi timpuri pînă astăzi*, București, Editura Albatros.
8. GOLESCU IORDACHE, *Proverbe comentate. Colecția Cogito*, Buc., 1973.
9. HASDEU B. P. *Etymologicum Magnum Romaniae*, vol. I—II, Buc., 1970.
10. *Istoria României în date*, București, 1971.
11. *Județele României socialiste*, București, 1971.
12. LAHOVARI G. I., BRĂȚIANU C. I., TOCILESCU GR., *Marele dicționar geografic al României*, vol. I—V, București, 1898—1902.
13. MARTINOVICI C., ISTRATI N., *Dicționarul Transilvaniei, Banatului și celorlalte ținuturi alipite*, Cluj, 1921.
14. ODOBESCU ALEX., *Artele în România în periodul preistoric*, Opere complete, vol. III, București, 1968.
15. RUSSU I. I., *Limba traco-dacilor*.

LE LANGAGE TOPONYMIQUE DU COSTUME POPULAIRE ROUMAINE

R é s u m é

On présente dans cet ouvrage des toponymes qui rappellent des pièces du costume féminin ou masculin pour souligner l'originalité du costume populaire et pour établir des origines et des influences.

L'étude du langage toponymique du costume populaire roumain relève la continuité et la permanence du peuple roumain sur le territoire de la patrie.

Muzeul județean Argeș
O.J.P.C.N.

Primit în redacție la 14 martie 1978